

GIORGIO MORANDI

N E D E R L A N D

Schilderijen van Giorgio Morandi in Nederlandse collecties

Giorgio Morandi | Nederland

een epiloog

Hij behoort tot mijn favoriete kunstschilders, maar dat wij in Museum Belvédère ooit een tentoonstelling van zijn werk zouden kunnen organiseren, had ik bij mijn aanstelling in 2008 niet kunnen bedenken. Vanaf de opening van het museum in 2004 concentreerde het tentoonstellingsbeleid zich vooral op het werk van Friese beeldende kunstenaars en geestverwanten uit het Nederlandstalig cultuurgebied. Het was die belangstelling voor kunst uit de eigen omgeving die mij voor dat nog jonge museum innam en maakte dat ik in volle overtuiging de overstap maakte van het Groninger Museum naar Museum Belvédère. Maar ik ervoer toch ook de noodzaak de blik te verruimen; exposities met regionale oriëntatie af te wisselen met exposities waarin de verbanden en ook contrasten met kunst van verder konden worden uitgediept. Dat streven resulteerde in tentoonstellingen van Bram en Geer van Velde (2011), Paula Modersohn-Becker (2013) en Käthe Kollwitz (2015). Die projecten wezen uit dat Museum Belvédère met zijn kleine staf, met steun van fondsen en de bereidheid van bevriende verzamelaars en musea in staat bleek grotere ambities waar te maken. In dat vertrouwen durfde ik het aan een tentoonstelling van het werk van Giorgio Morandi in overweging te nemen, te realiseren in 2018, het jaar waarin Leeuwarden Culturele Hoofdstad van Europa zou zijn, hetgeen heel Friesland mocht meevieren.

De keuze voor Morandi werd uiteraard ingegeven door een persoonlijke voorkeur, maar de doorslag gaven de kunstenaars die zich verbonden voelden met Museum Belvédère. Als ik hen ernaar vroeg, bleken de meesten een bijzondere affiniteit te hebben met de Italiaanse meester van het stilleven. Sommigen konden mij zelfs schilderijen laten zien waarin Morandi's benadering nadrukkelijk doorklonk. Ook van niet meer levende Friese kunstenaars als Boele Bregman, Klaas Koopmans, Lode Pemmelaar en Willem van Althuis wist ik hoezeer zij Morandi hadden bewonderd. Wat veel kunstenaars uit 'onze' omgeving gemeen hebben met Morandi, is een overeenkomstige hang naar verstilling, eenvoud en intimiteit en eenzelfde behoefte de zuivere waarneming te spiegelen aan binnenwerelden. En evenals Morandi ontwikkelden zij vaak in betrekkelijke afzondering en ver van de rumoerige kunstcentra eigen wijzen van uitdrukken.

Haags Gemeentemuseum, twee
zaaloverzichten van de grote
Morandi-tentoonstelling in 1954

Giorgio Morandi in Nederland

De eerste tentoonstelling in Nederland waarin werk was opgenomen van Giorgio Morandi vond plaats in het Stedelijk Museum te Amsterdam in 1950. Het betrof een tentoonstelling van Italiaanse moderne kunst na 1910.¹ Van Morandi waren vroege schilderijen opgenomen uit de jaren waarin hij, in het spoor van Giorgio de Chirico en Carlo Carrà, werk maakte met een sterk vervreemdende inslag – wonderlijke stilleven-samenstellingen van ongelijkwaardige vormen en objecten. In de Amsterdamse tentoonstelling vertegenwoordigden zijn schilderijen, met die van De Chirico en Carrà, de *pittura metafisica*, een richting binnen de Italiaanse moderne kunst die slechts vier jaar duurde – van 1917 tot 1920 – en in vele opzichten een voorafspiegeling was van het latere surrealisme. De Italiaanse tentoonstelling van opeenvolgende *avant-gardes* paste volledig binnen het beleid van het Stedelijk Museum, dat sterk was gericht op kunststromingen en oeuvres met een vernieuwend karakter en dat feitelijk een reactie was op de jaren van onderdrukking. Met de herwonnen vrijheid werden de pioniers van de moderne kunst, wier werk door de Duitse bezetter naar de kelders was verbannen, als helden geëerd en alle ruimte gegeven aan actuele kunst die vernieuwing en vrijheid van beeldende middelen als uitgangspunt nam. Dat had tot gevolg dat aan kunstenaars die bleven werken vanuit een klassiek-academische achtergrond of kozen voor een ingetogen modernisme in kunstmusea als het Stedelijk Museum geen expositieplek werd gegund. Ten aanzien van de Italiaanse tentoonstelling uit 1950 betekende het dat Morandi alleen met werk uit zijn kortstondige metafysische fase was vertegenwoordigd en niet met het werk, waarmee hij uiteindelijk internationale roem zou vergaren.

Anders dan veel generatiegenoten, die van een modernistische wijze van werken terugkeerden naar een meer gematigde, mocht Morandi zich in die naoorlogse jaren verheugen op een groeiende belangstelling. Hij werd weliswaar door veel critici geschaard onder de kunstenaars die teruggrepen op voorbije tradities, maar er bestond grote waardering voor de zuivere artistieke en spirituele waarden in zijn werk en de manier waarop hij stoïcijns zijn weg vervolgde. Ook binnen de kringen van behoudende zowel als progressieve kunstenaars genoot Morandi's werk veel bewondering. 'Wij hadden in die tijd de mond vol van kunstenaars in wie het vuur

van het modernisme ontbrak of was gedooft, maar om Morandi kon niemand heen', vertelde Siep van den Berg eens. 'Zeker na die tentoonstelling in Den Haag was hij voor velen van ons onomstreden.'² Van den Berg doelde op de eerste grote eenmanstentoonstelling van Morandi in Nederland – tevens de eerste overzichtstentoonstelling buiten Italië – die in 1954 in het Haags Gemeentemuseum (thans Kunstmuseum Den Haag) plaatsvond. Aan die expositie ging in 1951 een kleinere grafiektentoonstelling vooraf, waarin etsen van Jacques Villon (1875-1963), Mario Prassinis (1916-1985) en Giorgio Morandi werden samengebracht. De drijvende kracht achter die tentoonstelling was beeldend kunstenaar Willem Minderman, die in die periode als esthetisch adviseur verbonden was aan het Haagse museum. Zijn bewondering voor het werk van Morandi droeg er mede toe bij dat directeur Louis

WILLEM MINDERMAN

Willem Minderman (1910-1985) werd te Leiden geboren. Hij begon als huisschilder en volgde daarna een opleiding tot beeldend kunstenaar aan de Koninklijke Academie in Den Haag. In 1950 kreeg Minderman een aanstelling als docent aan de Koninklijke Academie in zijn woonplaats Den Haag en een jaar later werd hij adviseur van het Haags Gemeentemuseum. In die hoedanigheid was hij mede-initiator van de grafiektentoonstelling *Drie grafici - Giorgio Morandi, Mario Prassinis, Jacques Villon* in 1951 en verzorgde hij de inrichting van de grote Morandi-tentoonstelling in 1954. Als beeldend kunstenaar trad hij naar buiten met schilderijen, tekeningen en etsen. Koos hij in zijn grafiek voor een natuurgetrouwe benadering, in zijn figuratieve schilderkunst liet hij voorzichtige invloeden toe van impressionisme en expressionisme. Minderman was een groot bewonderaar van het werk van Giorgio Morandi, wiens invloed vooral in zijn stilleven doorklinken. Met zijn vriend de kunstenaar Dirk van Gelder richtte Minderman in 1984 De Haagse Etsclub op.

Wijsenbeek en conservator Karel Schuurman een overzichtstentoonstelling in overweging namen. Kunsthistoricus en kunsthandelaar Vitale Bloch, die in die periode een groot deel van zijn tijd in Den Haag woonde, was daarbij het eerste contact. Bloch bezat niet alleen werk van Morandi, hij was ook met hem bevriend en had al in 1950 over de kunstenaar gepubliceerd in het *Maandblad voor Beeldende Kunst* (opgenomen in deze catalogus, pp. 31-32).

Drie aquarellen van Giorgio Morandi, door Vitale Bloch gelegateerd aan Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam

Stilleven met vierkante fles, 1957
aquarel over potlood, 16,1 x 24 cm

Stilleven met geribbelde fles,
ca. 1960, aquarel over potlood,
21,2 x 31,2 cm

Stilleven met hoge smalle flessen,
ca. 1960, aquarel over potlood,
21,2 x 31,3 cm

VITALE BLOCH

Vitale Bloch (1900-1975) werd geboren te Bialystok, de Poolse stad die begin vorige eeuw nog deel uitmaakte van het Russische rijk. Hij volgde zijn kunsthistorische opleiding in Moskou en vestigde zich nadien als kunsthandelaar en -bemiddelaar in achtereenvolgens Amsterdam, Berlijn en in 1943 Den Haag. Vanaf de jaren vijftig verbleef hij afwisselend in Den Haag en Parijs. Bloch was expert op het gebied van de Europese schilderkunst uit de 16^e tot en met de 19^e eeuw. Daarnaast ontwikkelde hij een warme belangstelling voor het werk van Giorgio Morandi met wie hij bevriend raakte. Door zijn bemiddeling kwam de eerste overzichtstentoonstelling van Morandi's werk buiten Italië in het Haags Gemeentemuseum tot stand. Bloch had nauwe contacten met Louis Wijsenbeek, directeur van het Haags Gemeentemuseum, maar later ook met Coert Ebbinge Wubben, directeur van Museum Boijmans Van Beuningen. Ebbinge Wubben wist in zijn inhoudelijk beleid dankbaar gebruik te maken van de kennis en relaties van Vitale Bloch. Het nauwe contact en de raakvlakken tussen zijn collectie en die van het Rotterdamse museum, brachten Bloch er uiteindelijk toe zijn verzameling voor te bestemmen aan Museum Boijmans Van Beuningen. Bloch publiceerde boeken over onder anderen Rembrandt en Vermeer. In 1954 verscheen in Italië zijn boek over het werk van Morandi (Vitale Bloch, *Giorgio Morandi*, Milaan 1954).

Morandi's kunst is tijdloos en, in haar uiterste aan beperking, universeel. Wonderlijk dat men zóveel kan geven met zó weinig middelen en met een zó geringe variatie in de motieven.

W.Jos. de Gruyter, 'Tijdloze kunst: Giorgio Morandi – Opening tentoonstelling in Gemeentemuseum', *Het Vaderland*, 15 april 1954

Schilderijen van Giorgio Morandi in Nederlandse collecties

In Nederlandse musea bevinden zich acht schilderijen van Giorgio Morandi die alle zijn vervaardigd in de periode 1947-1959. Het betreft zeven stillevens (cat.nrs. 2, 3, 6, 7, 9, 10 en 11) en een schilderij uit de reeks binnenplaatsen (cat. nr. 8). Een schilderij uit de serie bloemstillevens bevindt zich in de collectie van Fondation Custodia te Parijs, de instelling met een Nederlandse signatuur (cat.nr. 4). In Nederlands particulier bezit bevinden zich twee schilderijen van Morandi – een stilleven uit 1931 (cat.nr. 1) en een stilleven uit 1950 (cat. 5). Het schilderij uit 1931 is het enige vroege schilderij dat zich bevindt in een Nederlandse collectie. Dit naar het vlak geabstraheerde stilleven markeert de overgang naar de zo kenmerkende stillevensstijl die Morandi in de loop van de jaren dertig zou ontwikkelen. Werken uit voorgaande fasen – waaronder de zogenaamde metafysische schilderijen – zijn niet aanwezig in Nederlandse verzamelingen. Ook landschappen, zoals Morandi die schilderde van de omgeving van Grizzana, het dorp ten zuiden van Bologna waar hij en zijn twee zussen gedurende zomermaanden regelmatig vertoefden, ontbreken in Nederlandse collecties. Wel bevindt zich in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam een landschapsets van de hand van Morandi. Museum Boijmans Van Beuningen beschikt over drie late stilleventekeningen van Morandi (pag. 9).

Omschrijvingen

De Italiaanse titels zijn ontleend aan de oeuvrecatalogus die werd samengesteld door Lamberto Vitali (Lamberto Vitali, *Morandi – Catalogo Generale*, 1948-1964, Milaan 1977, deel I en II). De nummers in onderstaande beschrijvingen van schilderijen verwijzen naar Vitali's oeuvrecatalogus.

Tussen haakjes het jaar/de jaren waarin het betreffende schilderij door de huidige eigenaar/opeenvolgende eigenaren werd verworven.

De volledige gegevens van de tentoonstellingen in Nederland waarin de betreffende schilderijen waren opgenomen staan vermeld in de tentoonstellingslijst.

1

Natura Morta / Stilleven, 1931
olieverf op doek, 30,6 x 39,9 cm
Collectie JK Art Foundation (2013)
Vitali 87
• 's-Hertogenbosch 2021, Laren 2021, Heerenveen-Oranjewoud 2023

2

Natura Morta / Stilleven, 1947-1948
olieverf op doek, 30,5 x 43 cm
Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam, legaat Vitale Bloch (1950, 1976)
Vitali 582
• Rotterdam 1978, 's-Hertogenbosch 1980, Haarlem 1996, Heerenveen-Oranjewoud 2023

3

Natura Morta / Stilleven, 1948
olieverf op doek, 32 x 41 cm
Kunstmuseum Den Haag, schenking Collectie Van Oosterom-Kleijn (jaren '80, 2010)
Vitali 648
• Den Haag 2012

4

Fiori / Bloemen in een gestreepte vaas, ca. 1950
olieverf op doek, 20,5 x 18 cm
Fondation Custodia, Parijs, schenking uit de nalatenschap van Vitale Bloch (jaren '50, 1976)
Vitali 729
• Haarlem 1969, Rotterdam 1978, Haarlem 1996, Heerenveen-Oranjewoud 2023

5

Natura Morta, 1950
olieverf op doek, 35,7 x 45,2 cm
particuliere collectie (2019)
Vitali 749
• Heerenveen-Oranjewoud 2023

6

Natura Morta / Stilleven, 1950
olieverf op doek, 30 x 35 cm
Kunstmuseum Den Haag, schenking Collectie Van Oosterom-Kleijn (1979, 2010)
Vitali 736
• 's-Hertogenbosch 1980, Den Haag 2012, Heerenveen-Oranjewoud 2023

7

Natura Morta / Stilleven met groene doos, 1954
olieverf op doek, 35,1 x 41,4 cm
Kunstmuseum Den Haag, schenking particulier (1954)
Vitali 919
• Haarlem 1969, Haarlem 1996, Heerenveen-Oranjewoud 2018 en 2023

8

Cortille Via Fondazza / Binnenplaats, ca. 1955
olieverf op doek, 55,5 x 45,5 cm
Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam, legaat Vitale Bloch (na '55, 1976)
Vitali 933
• Rotterdam 1978, 's-Hertogenbosch 1980, Haarlem 1996, Heerenveen-Oranjewoud 2023

9

Natura Morta / Stilleven, 1955
olieverf op doek, 30 x 35 cm
Museum Voorlinden, Wassenaar (2004)
Vitali 947
• Heerenveen-Oranjewoud 2018

10

Natura Morta / Stilleven, 1955
olieverf op doek, 25,5 x 35,5 cm
Stedelijk Museum Amsterdam, legaat van Henriette van Dam van Isselt (1972)
Vitali 951
• 's-Hertogenbosch 1980, Heerenveen-Oranjewoud 2018 en 2023

11

Natura Morta / Stilleven, 1959
olieverf op doek, 25,5 x 35,5 cm
Museum Belvédère, Heerenveen-Oranjewoud, schenking Ted de Boer en Rob Sarck (2001, 2018)
Vitali 1128
• Heerenveen-Oranjewoud 2018 en 2023

Noot

In 1969 organiseerde het Frans Hals Museum, De Hallen te Haarlem een tentoonstelling van moderne Italiaanse kunst uit Nederlandse collecties. Vier schilderijen van Morandi maakten deel uit van die tentoonstelling. Behalve de cat.nrs. 4 en 7 waren dat het bloemstillevens uit de collectie van Willem Minderman en een stilleven uit een particuliere collectie dat zich thans niet meer bevindt in Nederlands bezit.

Bij Giorgio Morandi

Vitale Bloch, 1950

Morandi woont in zijn geboorteplaats Bologna, die hij maar zelden verlaat. Hij was nooit buiten 's-lands. Ik bracht de kunstenaar een bezoek in een van de karakteristieke ouderwetse huizen met de ingang 'sotto i portici'. Een hoge magere gestalte en een gereserveerde hoffelijkheid zouden in Morandi eerder een geestelijke dan een kunstenaar van de avant-garde doen vermoeden. In een van zijn eenvoudige kamers die als atelier dienst doet liet Morandi zijn stillevens zien; bijna zonder toelichting zette hij het ene doek na het andere op de ezel, en wel de flessen en flesjes die hij in de laatste jaren (1946-1949) in een ongewoon zacht kleurenschaal schilderde en die zo vlak bij elkaar zijn neergezet alsof zij bescherming zochten!

Ik zal geen poging doen een schilderij van Morandi te beschrijven omdat de picturale en poëtische waarden van zijn composities er te subtiel voor zijn, zoveel te eerder omdat ik meen te mogen aannemen dat de lezer met de kunst van Morandi vertrouwd is – niet lang geleden waren zijn stillevens op de tentoonstelling van Italiaanse Kunst te Amsterdam te zien.

Morandi vertelde dat hij alleen in de namiddag werkte omdat hij het sterke zonlicht niet kon verdragen. Toen ik hem naar zijn 'bloemen'-stillevens vroeg, zei Morandi dat hij er op dit ogenblik geen in voorraad had. 'Landschappen'? Hij vond het zo bezwaarlijk buiten te schilderen.... Niettemin zijn de bloemen en landschappen van Morandi niet minder persoonlijk doorleefd dan zijn flessen.

Op de grond en op de tafel kon ik de 'werkelijke' voorwerpen zien, de droevige, goedkope, nietszeggende blikjes, flessen, potten die hun melancholische leven leefden om, herboren op het doek van Morandi, een nieuw, poëzievol leven te beginnen. Het wonder van de scheppende daad kon niet markanter geopenbaard worden. Men herinnert zich hoe Morandi begonnen is: als een adept der 'metafysische' school als wier stichters De Chirico en Carra mogen gelden. Maar hij had zich nooit bij de hermetische en magische wereld van De Chirico aangesloten en het schilderen van voorstellingen met ruïnes en gewapende mannequins was zijn zaak niet. Een romantische of heroïsche pose, zoals bij De Chirico, zelfs iets

Tentoonstellingen

Solotentoonstellingen van Giorgio Morandi in Nederland

De werken van de kunstenaar die zich thans in Nederlandse collecties bevinden en aanwezig waren op onderstaande tentoonstellingen zijn met de nummers uit deze catalogus vermeld.

1954
Gemeentemuseum, Den Haag –
Giorgio Morandi

1972
Stedelijk Museum, Amsterdam –
Morandi – Etsen

1980
Noordbrabants Museum,
's-Hertogenbosch – *Giorgio
Morandi*
→ cat.nrs. 2, 6, 8, 10

1982
Museum Commanderie van Sint
Jan, Nijmegen – *Morandi* (uit de
verzameling van Franz Armin
Morat)

1995
De Kunsthal, Rotterdam –
*Giorgio Morandi – Die Aquarelle /
Aquarellen* (ism Akademie der
Bildende Kunste, Wenen)

1996
Teylers Museum, Haarlem –
Giorgio Morandi
→ cat.nrs. 2, 4, 7, 8

2018
Museum Belvédère, Heerenveen-
Oranjewoud, *Giorgio Morandi |
Bologna*
→ cat.nrs. 7, 9, 10, 11

2023
Museum Belvédère, Heerenveen-
Oranjewoud, *Giorgio Morandi |
Nederland*
→ cat.nrs. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11

Gesignaleerde groeps- tentoonstellingen waarin Morandi met werk was vertegenwoordigd

De werken van de kunstenaar die zich thans in Nederlandse collecties bevinden en aanwezig waren op onderstaande tentoonstellingen zijn met de nummers uit deze catalogus vermeld.

1950
Stedelijk Museum Amsterdam –
*Figuren uit de Italiaanse kunst na
1910*

1951
Gemeentemuseum, Den Haag –
*Drie grafici – Giorgio Morandi,
Mario Prassinos, Jacques Villon*

1952
Het Prinsenhof, Delft – *De aquarel
1800-1950*

1960
Stedelijk Museum Amsterdam –
*De Estorick verzameling van
moderne Italiaanse kunst* (reizende
tentoonstelling)
Van Abbemuseum, Eindhoven –
*De Estorick verzameling van
moderne Italiaanse kunst* (reizende
tentoonstelling)

1961
Stedelijk Museum, Amsterdam –
*Polariteit – Het apollinische en het
dionysische in de kunst*

1964
Museum Boijmans Van Beuningen,
Rotterdam – *La natura morta
Italiana / Het stilleven in de
Italiaanse kunst* (reizende
tentoonstelling)

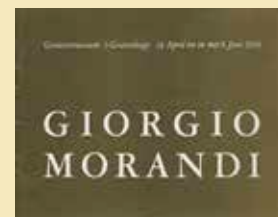
1969
Frans Hals Museum, De Hallen,
Haarlem – *Moderne Italiaanse
kunst uit Nederlands partikulier en
museaal bezit*
→ cat.nrs. 4, 7

1978
Museum Boijmans Van Beuningen,
Rotterdam – *Legaat Vitale Bloch
Institut Neerlandais, Parijs –
Legaat Vitale Bloch aan Museum
Boijmans Van Beuningen*
→ cat.nrs. 2, 8

2010
De Kunsthal, Rotterdam –
Binnenste buiten (ruim 12.000
kunstwerken uit de collectie
Boijmans Van Beuningen)
→ cat.nrs. 2, 8

2012
Haags Gemeentemuseum, Den
Haag, *Het vermogen om te geven –
kunst geschonken door vrienden*
→ cat.nrs. 3, 6

2021
Noordbrabants Museum,
's-Hertogenbosch – *De ontdekking
van het heden – topwerken uit
de verzameling van de JK Art
Foundation*
→ cat.nr. 1
Singer Museum, Laren – *De ont-
dekking van het heden – topwerken
uit de verzameling van de JK Art
Foundation*
→ cat.nr. 1

Publicaties

Catalogi verschenen bij solotentoonstellingen Morandi in Nederland

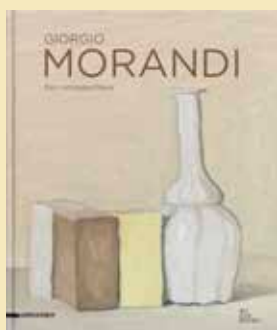
De werken van de kunstenaar die zich thans in Nederlandse collecties bevinden en werden afgebeeld in onderstaande publicaties zijn met de nummers uit deze catalogus vermeld.

cat. tent. *Giorgio Morandi*, Gemeentemuseum, Den Haag, 1954 (tekst: Louis Wijsenbeek, Vitale Bloch, Lamberto Vitali)

Jan Martinet, cat. tent. *Morandi – Etsen*, Stedelijk Museum, Amsterdam 1972

Margriet van Boven (red.), *Morandi*, Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch 1980 (met een inleiding van Stefania Massari)
→ cat.nrs. 2, 6, 8, 10 (alle zwart-wit)

Han Steenbruggen (red.), *Giorgio Morandi | Bologna*, Museum Belvédère, Heerenveen-Oranjewoud 2018 (tekst: Ada Duker, Alessia Masi, Jan Brokken). Met biografie
→ cat.nrs. 7, 9, 10, 11

Overige Nederlandstalige publicaties verschenen bij solotentoonstellingen Morandi

De werken van de kunstenaar die zich thans in Nederlandse collecties bevinden en werden afgebeeld in onderstaande publicaties en zijn met de nummers uit deze catalogus vermeld.

Renato Miracco en Gabriella Belli (red.), *Stil Leven – Morandi en het stilleven in Italië 1912-1962*, Europalia 2003, Arentshuis, Brugge 2003

Maria Cristina Bandera (red.), *Giorgio Morandi – Een retrospective*, Bozar – Paleis voor Schone Kunsten, Brussel 2013 (tekst: Roland Jooris, Maria Cristina Bandera, Yves Bonnefoy, Francesco Galuzzi, Nicole Malinconi, Luc Tuynmans, Joost Zwagerman). Met een uitgebreide biografie en bibliografie.
→ cat.nrs. 7, 9

Susan van den Berg en Han Steenbruggen (red.), *MB – tijdschrift van Museum Belvédère* (Morandi-nummer), nr. 32, april 2018 (met bijdragen van J. Bernlef, Jan Brokken, Sandra Smalenburg, Gijsbert van der Wal, Martin Tissing & Dick Siersema, Han Steenbruggen, Illand Pietersma)